

על המעורבות הפוליטית של הפרושים בתקופת הורדוס ובימי הנציבים

ישראל ל' לוין

נושא הפרושים בימי בית שני הוא אחד מן הנושאים שעוררו התעניינות מרובה בהיסטוריה של עם ישראל. חוקרים יהודים ונוצרים, שראו בפרושים את מפרשיה הראשיים של היהדות הנורמאטיבית, מהם שנעשו סניגוריהם המובהקים ומהם שגיננו אותם בחריפות. כבנושאים רבים אחרים הקשורים בחקר העבר, משקפים גם המחקרים בתחום זה לעתים את דעותיהם הקדומות של מחבריהם או את האידיאולוגיות שלהם. וכבר הראה מור כיצד ניצלו תיאולוגים נוצריים את נושא הפרושים בדרכים, ששיקפו את דעותיהם הקדומות בתחום הדת והאידיאולוגיה יותר משיקפו את האמת ההיסטורית של המאה הראשונה בארץ-ישראל! היחס העוין כלפי הפרושים בכרית החדשה וכן נטיותיהם האנטישמיות, הגלויות והנסתרות, של חוקרים מודרניים הם הגורמים לתיאורים שליליים לחלוטין של כת זו. הפרושים, מתנגדיו העיקריים של ישו, כונו בשמות-גנאי מרובים: צבועים, אנוכיים, שגר-צפועונים ואוהבי בצע. הם תוארו כמייצגיהן של מצוות-פולחן צרות-אופק ודלות-ערך לעומת מידות האנושיות, המוסריות וטוב-הלב שציינו את ישו.

גם חוקרים יהודים השתמשו לעתים קרובות בפרושים למטרותיהם. במלחמתם בהאשמותיהם ובהערכותיהם השליליות של תיאולוגים נוצרים הם לקו לא אחת בהפרזה; תיאוריהם הם לפעמים שירי-הילה לפרושים ולמסורת הפרושית. כשם שהנוצרים הסתמכו למטרותיהם על הכרית החדשה כך השתמשו חוקרים יהודים, ולעתים קרובות בלא הבחנה, בחומר מן הספרות הרבנית המאוחרת, שהיא בעייתית לא פחות מבחינה היסטורית, כדי להאיר את מעשיהם של הפרושים באור חיובי יותר.²

כמו כן נחלקו חוקרים בשאלה אם אמנם ייצגו הפרושים את היהדות הנורמאטיבית או שלא היו אלא כת אחת מתוך כיתות אחדות ביהדות הקדומה. חלק מן החוקרים ראו בהתרחשויות העבר השלכות על ההתפתחויות בחיים המודרניים, ובעיות העבר היו לגביהם בעלות משמעות בהווה. משום כך ניתן למצוא בספרות המחקר גישות שונות לחלוטין להצגת הפרושים, המופיעים כנורמאטיביים או ככיתתיים, כשמרנים או כליבראליים, כתומכיה או כמתנגדיה של ההלניזאציה, כיוצאי עיר או כפר, כפעילים מבחינה פוליטית או כאנשי רוח המתכנסים בתוך עצמם.

1 G. F. Moore, 'Christian Writers on Judaism', *HTR*, XIV (1921), pp. 197-254

2 ראה: א' גייגר, המקרא והרגומיו, ירושלים תש"ט, עמ' 69-102; J. Z. Lauterbach, 'The Pharisees and their Teachings', *HUCA*, VI (1929), pp. 69-139; L. Baeck, *The Pharisees and other Essays*, New York

אולם אין להטיל על החוקרים את מלוא האשמה לדעות השונות כל כך. המקורות העומדים לרשותו של החוקר הם בעייתיים ביותר. קיימים שלושה מקורות עיקריים הדנים בפרושים: יוספוס, הברית החדשה והספרות הרבנית. אין בכוונתנו להיכנס לניתוח האמינות ההיסטורית של כל אחד מן המקורות האלה. אולם חשוב לציין, שכולם מגמתיים במידה זו או אחרת, ובמיוחד לגבי שאלת הפרושים. מחברי הברית החדשה (פרט למחבר מעשי השליחים), נטרו להם איבה, ולעומתם החכמים נטו להם חסד והם מכירים בהם כמייצגיו הבלעדיים כמעט של היישוב בתקופה שלפני שנת 70; ואילו לגבי יוסף בן מתתיהו יש מקום לפקפק במידע ובהערכות שהוא מביא.³ ברור אפוא שאף לא אחד ממקורות אלה נותן תמונה היסטורית שקולה של הפרושים. כל אחד מהם לוקה בחוסר אובייקטיביות דווקא בבואו לדון בשאלת הפרושים.

בעיה אחת שזכתה רק לתשומת לב מועטה בלבד ברוב הדיונים היא שאלת מעורבותם של הפרושים בחיים הפוליטיים של ארץ-ישראל ההרודיאנית (שאנו מגדירים אותה כתקופה שבין כיבוש פומפיוס לחורבן הבית—63 לפסה"ג—70 לספירה). כל החוקרים, יהודים כנוצרים, ריכזו את מעייניהם באמונתם הדתית של הפרושים ובמנהגייהם. נושאים אלה הם שעניינו את החוקרים, שכמעט כולם ללא יוצא מן הכלל היו מושרשים במסורותיהם הדתיות וחיו בחברה מערב-אירופית או אמריקאית, שבה נחשבו היהודים בעיקר לקבוצה דתית. כיוון שמקובל היה לראות בפרושים את משריהם של חז"ל ומעצבי היהדות המאוחרת, הם תוארו ככת דתית שהיתה מנותקת במידה רבה ממעורבות פוליטית.

עם הופעתה של הציונות גבר העניין בעמדתם המדינית של הפרושים. אכן, התעוררותם של שאיפות מדיניות-לאומיות יהודיות, ואתן יצירת מסגרות ארגוניות בקנה-מידה לאומי, עוררו שוב את ההתעניינות בתקדימים פוליטיים יהודיים, בעיקר מתקופת הבית השני. כך אפוא בא לעולם, ברבע השני והשלישי של מאה זו, שפע של מחקרים על הלאומיות היהודית הקדומה, ומי שזכו בעיקר בתשומת-הלב המחודשת היו הקנאים.⁴ במידה פחותה מזו, אם כי ניכרת כשלעצמה, נתעורר עניין באינטרסים המדיניים של הפרושים. נושא זה, שנסקר בקצרה על-ידי דובנוב ואחרים,⁵ נדון בהרחבה וביסודיות על-ידי ג' אלון.⁶ אלון תולק על אלה הרואים בפרושים תנועה דתית בעיקר, אחת מבין כיתות אחדות בקרב יהדות התקופה. מאחר שהרבה הלכות עוסקות בעניינים אזרחיים ופוליטיים בעת ובעונה אחת עם עניינים מדיניים טהורים, ובכללם דינים בקשר למלוכה ולמלחמה, טוען אלון שמעולם לא היו הפרושים מנותקים מן החיים הפוליטיים של המדינה. היפוכו של דבר: הם היו כח

3 ראה: M. Smith, 'Palestinian Judaism in the First Century', *Israel: Its Role in Civilization* (ed. M. Davis), New York 1956, pp. 67-81; J. Neusner, 'Josephus' Pharisees', *Ex orbe religionem: Studia Geo Widengren* (eds. C. J. Bleeker et al.), Leiden 1972, pp. 224-244.

4 יוספוס על הפרושים, ראה: L. Finkelstein, *The Pharisees*, Philadelphia 1962³, pp. CXIX-CXXXII. להערכה חיובית יותר לגבי עדותו של על הספרות הענפה העוסקת בנושא זה, שפורסמה בשלושים השנה האחרונות, ראה: L. Feldman, 'Masada: Critique of Recent Scholarship', *Christianity, Judaism and other Greco-Roman Cults: Studies for Morton Smith at Sixty* (ed. J. Neusner), III, Leiden 1975, pp. 218-248.

5 ש' דובנוב, דברי ימי עם עולם, ב, תל-אביב תשי"ח, עמ' 248 ואילך; י' קלוזנר, הסטוריה של בית שני, ג, ירושלים תשכ"ג, עמ' 129; ש' ברון, היסטוריה חברתית ודתית של עם ישראל, ב, תל-אביב תשט"ו, עמ' 88.

6 ג' אלון, 'עמדת הפרושים כלפי שלטון רומי ובית הורדוס', מחקרים בתולדות ישראל, א, תל-אביב תשי"ז, עמ' 47-26. וראה לאחרונה M. Hengel, *Victory over Violence*, Philadelphia 1973, pp. 26-27.

חיוני בכל ענף מענפי החיים היהודיים ונתנו ביטוי לרצונו של העם ולא־ינטרסים שלו. הם תמכו במשטרים או התנגדו להם, הכול לפי הנסיבות. עצם העובדה שכל המקורות מזכירים פרושים ידועים שהיו פעילים בתחום המדיני, מחזקת עוד יותר את הטענה בדבר מעורבותם בנושא זה. על כן אין להכחיש את מעורבות הפרושים בחיי המדינה, והשאלה שיש לענות עליה היא, היכן ומתי חלה מעורבות זאת ומה היה שיעורה.

אשר לתקופה החשמונאית, אין ספק שמעורבותם של הפרושים היתה גדולה. הסיבות לכך הן מיוחדות לאותה תקופה ויידונו במקום אחר.⁷ מכל מקום, מדברי יוספוס ברור לגמרי, כי הפרושים כבר נמצאו במרכז הזירה הפוליטית בסוף ימי יוחנן הורקנוס.⁸ לא ניתן לקבוע מתי החלה מעורבות זו; ייתכן שהחלה בימי שמעון, ואולי כבר בימים הראשונים של הרחבת הממלכה, באמצע תקופת שלטונו של הורקנוס. אפשר שדווקא באותה שעה הרגיש השליט החשמונאי צורך לכלול במועצת השלטון קבוצות פוליטיות־דתיות רבות ככל האפשר, כדי להבטיח תמיכה רחבה במדיניותו. אולם השתתפותם של הפרושים נסתיימה במהרה. יוספוס מייחס את המשבר לסיבה הנראית קלת־ערך ביותר. הפרושים הכעיסו את הורקנוס בכך, שהאשימו אותו כי אמו היתה שבריה, ועל־ידי כך

7 ראה מאמרי בתוך ספר שליט, העומד להתפרסם בהוצאת יד יצחק בן־צבי.

8 קדמוניות, יג 288-297. כאן אנו מעדיפים את תיאורו של יוספוס לגבי הקרע על זה של התלמוד (בבלי, קידושין 10 ע"א, המייחס אותו לימי אלכסנדר ינאי (ראה אלון, 'עמדת הפרושים' [לעיל הערה 6], עמ' 32-33, הערה 22). הסתמכותנו על יוספוס מבוססת על שיקולים אלה: (א) יוספוס אמין יותר בתיארוך מאורעות היסטוריים; (ב) ספרות חז"ל נוטה לייחס מאורעות שונים ורבים, אף כאלה שאירעו הרבה יותר מאוחר—בימי הורדוס והורדוס אנטיפס—לשלטונו של אלכסנדר ינאי. והשווה, למשל, קדמוניות, יד 168-176, ובבלי, סנהדרין יט ע"א-ע"ב (תיאור משפט הורדוס); קדמוניות, יז 173-179, רמגילת תענית, בעריכת ליכטנשטיין, HUCA, IX-VIII (1931), עמ' 343 (טבח החכמים במות המלך); חיי יוסף, יב 65, ובבלי, עבודה זרה נ ע"א (בונה הארמון בטבריה) והערתו של ש' ליברמן ב-270 n. p. 367, *JQR*, XXXVI (1946), p. 367, n. 270. על נטייה זו, לייחס כל מיני מסורות לאדם מסוים בתקופה קדומה, ראה: E. Bickerman, 'La chaîne de la tradition pharisienne', *RB*, LIX (1952), p. 44 (ג) מסורת בבליית אחת, לפחות, המצוטטת בשמו של אביי, ראתה ביוחנן הורקנוס ובאלכסנדר ינאי אדם אחד (בבלי, ברכות כט ע"א). עובדה זו מעידה אל אי־הבהירות שהיתה קיימת לפחות אצל אחדים מן הרבנים המאוחרים בכל הנוגע לדמויות היסטוריות קדומות בשושלת החשמונאית; (ד) התלמוד עצמו מזכיר שיוחנן הורקנוס נעשה צדוקי באחרית ימיו (בבלי, ברכות כט ע"א), ובכך הוא מאשר את דברי יוספוס (קדמוניות, יג 296); (ה) יוספוס טוען, שהאורים־ותומים פסקו מאתיים שנה לפני שחיבר את 'קדמוניות' (93 לספירה). לדבריו, סיבת הדבר היתה 'משום שכעס אלהים על עבירת התוקים' (קדמוניות, ג 218). אם הכוונה היא לקרע עם הפרושים, אזי חלה ההינתקות ממנהג הפרושים בסוף ימי שלטונו של הורקנוס.

שני הטיעונים העיקריים לתיארוך הקרע לימי ינאי הם: (א) ביטול המלים 'חבר היהודים' במטבעות ינאי. אפשר שתופעה זו משקפת את כוחו הגדל והולך של המלך החשמונאי על חשבוננו של מוסד יהודי לאומי זה, אולם אין כל ביטחון כי בתקופה זו עמדו בראשו הפרושים; ועוד, היום יש מקום להסביר שדווקא מטבעות אלה היו בין האחרונים — ולא מן הראשונים — שטבע ינאי. כלומר הוא הוסיף את המלים האלה במרוצת שלטונו ולא בטלם (ראה י' משורר, מטבעות היהודים בימי בית שני, ירושלים תשכ"ח, עמ' 32); (ב) רוב מסורות חז"ל רואות ביוחנן הורקנוס איש צדיק (כלומר, פרושי טוב), וראה אלון (לעיל, הערה 6), הערה 22. ואין כל רמז לביקורת עליו, שהיתה מתעוררת בוודאי אילו חשבו הרבנים. כי הוא שגרם לקרע עם הפרושים. אולם מסורות אלו אינן חד־משמעיות. ייתכן שהן מכוונות ל־ה שלפני המשבר, כאשר הורקנוס הלך באמת בדרכי הפרושים. ועוד ייתכן, שיוצריהן ומוסריהן של המסורות האלה לא היו מעוניינים בקרע הפוליטי של הורקנוס, או שכלל לא ידעו עליו. מתקבל ביותר על הדעת שהם הניחו, כי הקרע אירע רק בימי ינאי (לפי בבלי, קידושין 10 ע"א) ולפיכך לא התקשו לשבח את מעשי יוחנן הורקנוס. המסורות האלה עומדות כמובן בסתירה גמורה לנאמר בסעיף ד, למעלה.

פסלוהו מלהיות כהן גדול.⁹ חוקרים מודרניים ניסו להבהיר את דבריו המעורפלים של יוספוס ונתנו הסברים שונים: הפרושים התנגדו למלחמות ההתפשטות, הם התנגדו להיווצרות מנהיגות מרכזית במקום מועצת השלטון (גרסיה), הם התנגדו להלניזאציה החשמונאית או לצבא שכירים וכיו"ב. ההסברים האלה, ככל ששונים הם בפרטיהם, הצד השווה ביניהם הוא: אי-שביעות רצונם של הפרושים מן השושלת החשמונאית.

ניתן אולי להציע, שהקרקע לא היה פרי יוזמתם של הפרושים אלא של יוחנן הורקנוס. ייתכן, ששליט חשמונאי זה לא ראה עוד צורך בקואליציה בין הצדוקים והפרושים, אותה קואליציה שטופחה על-ידו קודם-לכן. עם ההשתלטות המהירה על שטחים גדולים, כתוצאה ממסעות-מלחמה מוצלחים, עלתה חשיבות תמיכתם של הצדוקים על זו של הפרושים. הודות לעושרם, כושרם כמנהיגים צבאיים וחלקם הפעיל בענייני המקדש, עשויים היו הצדוקים להביא לשליט החשמונאי תועלת רבה יותר משהיו מסוגלים להביא הפרושים. מן המקורות ברור לגמרי, כי הצדוקים היו לא רק אצולה של כהונה אלא גם אצולה חברתית-פוליטית. כך נעשו הפרושים בהדרגה מיותרים, ולבסוף נדחו לגמרי מן החיים הפוליטיים.¹⁰

אולם הדחה זו לא גרמה ליציאתם המוחלטת של הפרושים מן החיים הפוליטיים. התסיסה הפנימית באמצע שנות שלטונו של אלכסנדר ינאי היתה, לפחות בחלקה, תוצאה מפעילותם של הפרושים. אף-על-פי שדיווחיו של יוספוס על ה'מרד' הפנימי הזה לוקים בלא ספק בהפרזה, כמסתבר ממקורו הלא-יהודי והמתנגד לחשמונאים, הוא ניקולאוס מדמשק.¹¹ ברור, שההתנגדות למשטר החשמונאי ולמדיניותו היתה מקיפה ועזה.¹² יוספוס אינו מזכיר במפורש את הפרושים, אפילו פעם אחת, כאשר הוא מתאר את המאורעות האלה.¹³ אפשר שאין זה אלא מקרה בלבד, ואפשר שהדבר מצביע על כך שהמרד לא היה רק פרי מעליהם של הפרושים, וגם קבוצות אחרות לקחו בו חלק. מכל מקום, מעורבותם של הפרושים במרד היתה ניכרת ביותר. מקורות חז"ל שמרו על מסורות המשקפות את הרדיפות שסבלו מהן מנהיגים פרושים באותה תקופה.¹⁴ גם נקמתם של הפרושים בתומכי אלכסנדר ינאי, לאחר שחזרו הראשונים לשלוט בתקופת שלומית אלכסנדרה (67-76), באה כפיצוי על סבלותיהם בעבר. הנטיות הפוליטיות של הפרושים באותה תקופה משתקפות היטב בתיאור השתלטותם על ממשלת שלומית אלכסנדרה:

- 9 קיים או רמז אצל יוספוס (מלחמת היהודים, א 2, 8; קדמוניות, יג, 288), שהקנאה בהצלחתו של הורקנוס היא שגרמה לכך.
- 10 ראה לעיל, הערה 7.
- 11 ראה מ' שטרן, 'ניקולאוס איש דמשק כמקור לתולדות ישראל בימי בית הורדוס ובית חשמונאי', מחקרים לזכרו של יעקב אבנרי, הל-אביב תשל"ב, עמ' 375-394.
- 12 מלחמת היהודים, א 4, 3-7; קדמוניות, יג 372-383.
- 13 על יסוד זה אומר רבין (1956), *JJS*, VII (1956), pp. 3-11. כי הפרושים לא היו מעורבים במרד פנימי זה. זו הצעה שקשה לקבלה לאור סיפור אלכסנדרה אצל יוספוס. וראה גם ד' פלוסר, 'פרושים, צדוקים ואיסיים בפשר נחום', ספר זכרון לג' אלון: מחקרים בתולדות ישראל ובלשון העברית (מ' דורמן, ש' ספראי ומ' שטרן, עורכים), הל-אביב תשל"ל, עמ' 133-168.
- 14 ראה המקורות שמצטט דרנבורג: J. Derenbourg, *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine*, Paris, 1867, pp. 95-118; 'שמעון בן שטח וינאי המלך', ספר זכרון לג' אלון, עמ' 68-132.

אלכסנדרה] . . .] נתנה רשות לפרושים לעסוק בכל דבר וצוותה גם את העם להשמע להם והחזירה ליושנם [כל] אותם החוקים שביטל חמיה הורקנוס ושהותקנו על-ידי הפרושים לפי מסורת האבות. וכן היה תואר המלוכה בידה ואילו כח [השלטון] בידי הפרושים. שכן היו הללו מחזירים פליטים ומתירים אסורים, בקיצור, לא היו שונים במאומה משליטים גמורים] . . .] והארץ כולה שקטה, חוץ מהפרושים: שכן הטילו הללו מבוכה במלכה והפצירו בה שתוציא להורג את אלה שיעצו לאלכסנדרוס להרוג את שמונה מאות האנשים. אחר הרגו בעצמם אחד מאלה, את דיוגנס, ואחריו אחרים בזה אחר זה, עד שבאו היקירים אל הארמון.¹⁵

הידיעות על פעילותם המדינית של הפרושים לאחר מותה של שלומית אלכסנדרה מצומצמות ביותר. לאמיתו של דבר, אין כל איזכור ברור לפעילות זו של הפרושים כקבוצה במשך 130 השנה של השלטון הרומי עד למרד של שנת 66. רק בהזדמנויות בודדות נזכרים פרושים בקשר עם תפקידים פוליטיים: (א) שמיאס בסנהדרין בתקופת משפטו של הורדוס (בשנת 46 לפסה"נ בערך);¹⁶ (ב) פוליון, שקידם בכרכה את בואו של הורדוס לירושלים;¹⁷ (ג) צדוק, שהשתתף במרד של יהודה הגלילי (בשנת 6 לספירה);¹⁸ (ד) רבן גמליאל בסנהדרין במשפטם של מנהיגי הכנסיה הקדומה של ירושלים;¹⁹ (ה) רבן שמעון בן גמליאל, שהשתתף במרד הראשון.²⁰ בכל המקרים האלה אין כל רמז

15 קדמוניות, יג 408-410.

16 שם, יד 172.

17 שם, טו 3.

18 שם, יח 4.

19 מעשי השליחים, ה 34.

20 חיי יוסף, 38, 190 ואילך. אף-על-פי שאין סיבה לפקפק בהשתתפותו של רבן שמעון במרד או בעובדה כי היה לו איוה מעמד במרד זה בתוקף תפקידו כמנהיג פרושי, נראה כי מנהיגותו במלחמה זו היתה מוגבלת. הוא אינו נזכר במלחמת היהודים אלא בחיי יוסף, יצירה שנכתבה זמן קצר לאחר קדמוניות, באמצע שנות התשעים. ייתכן מאד, שהחשיבות שיוחסה לרבן שמעון ולפרושים במרד בחיי יוסף משקפת (כמו בקדמוניות) את ניסיונו של יוספוס להאדיר את ערכם בעיני הרומאים. כדרך זו יכול היה לסייע לרבן גמליאל, בנו של רבן שמעון, בניסיונותיו לשוב וליצור מנהיגות יהודית חזקה ביבנה. וראה בעניין זה בספרו של כהן: S. J. D. Cohen, *Josephus in Galilee and Rome* העומד לצאת לאור.

העובדה שהפרושים לא מילאו תפקיד של מנהיגות במרד, אינה אומרת שהם לא היו מעורבים כלל בתסיסה המלחמתית בשעת המרד. כבר גרץ העלה השערה על הקשר בין בית שמאי, י"ח הגזרות והקנאים (*Geschichte*, II, 26, note 2). לפי הצעתו היו ראשי בית שמאי אחראים להטלת י"ח הגזרות ולקביעת הלוח במגילת תענית, והם עשו זאת בתקופת המרד, כשעה שעמדו בראש מפלגת הקנאים. אולם השערתו זו מבוססת על שורה ארוכה של הנחות: (א) תוכן י"ח הגזרות הוא זה שמסר רשב"י בניגוד לכל מיני שיטות אחדות, וראה בנידון: א' גולדברג, 'שמונה-עשר דבר של בית שמאי ובית הלל', מחקרים ביהדות: ספר יובל לד' קוטלר, תל-אביב תשל"ו, עמ' 216-225. (ב) זמן של הגזרות, לפי גרץ, הוא המרד ולא מוקדם יותר כהצעתו של י"א הלוי, דורות הראשונים, ב, עמ' 580 ואילך. (ג) חנניה בן חזקיה בן גוריון, מחברה של מגילת תענית אשר בביתו העבירו את י"ח הגזרות, שמו האמיתי אלעזר בן חנניה בן חזקיהו. (ד) אלעזר בן חנניה זה זהה עם אלעזר ראש הקנאים.

למרות הפיתוי לקשור את כל הקשרים האלה ביחד, ועל-ידי כך להשיג ביסוס להשקפה זו (ראה: אפשטיין, מכואות לספרות התנאים, ירושלים תשי"ז, עמ' 746), אנו חייבים להודות שההנחות הנדרשות הן רבות מדי ובלתי הכרחיות. וגם אם נסכים עם הנחותיו של גרץ, כאשר לפירושו הפוליטי-לאומי לי"ח הגזרות, אין צורך להניח שמעשה זה משקף הנהגה פוליטית כלשהי (כלומר קשר עם הקנאים). סביר יותר לראות התלטות אלה של בית שמאי, שנתקבלו למרות התנגדותו הנמרצת של בית הלל, כחלק מן התסיסה הכללית של אותם הימים או, לכל היותר, כרוממה לפעילות פוליטית של בית שמאי בזמן הזה. ואולי ניתן לשער, שהודותו של בית שמאי עם הלחמה השפיעה על ירידתו והתבטלותו בתקופה שלאחר המרד.

למעורבות אחרת מזו של יחידים כיחידים בחיים הפוליטיים של הארץ. אדרבא, הדוגמאות מוכיחות שהפרושים האלה פעלו לבדם כמעט בכל אחד מן המקרים שצוטטו, וכפי הנראה לא תמיד על דעת חבריהם או בני-זמנם:

א. שמיאס גינה את הורדוס על שהוציא להורג את חזקיה; שאר חברי הסנהדרין היו מבוהלים מנוכחותו של הורדוס.

ב. פוליון קידם בכרכה את כניסתו של הורדוס לירושלים, אף כי רוב תושבי העיר ומנהיגי התנגדו לו בעקיבות ושילמו על כך ביוקר.

ג. מן העובדה שיוספוס מדגיש כי צדוק היה פרושי, ניתן להסיק שהוא נמנה עם הפרושים המעטים שהצטרפו למורדים.²¹ עדותו של יוספוס כי הסיקריים (או בני הכת הפילוסופית הרביעית) היו 'כמו' הפרושים אך לא זהים עמם, מאששת גם היא את הרושם שלנו שרק פרושים מעטים הצטרפו לשורות המורדים.²² מבחינה זו היה צדוק יוצא-דופן.

ד. רבן גמליאל החליט להגן על פטרוס ועל יוחנן לפני חבריו בסנהדרין, ועמד לבדו מול החברים האחרים במוסד מכובד זה.

היכן היו אפוא הפרושים? אין ספק, שהיו קיימים באותה תקופה כקבוצה. מדוע נדמה אפוא כי חדלו לפעול מבחינה פוליטית כקבוצה בתוך החברה הישראלית? ניתן אולי לטעון ששאלה זו נובעת משתיקת המקורות ולכן אין להעלות אותה. העובדה שיוספוס אינו מזכיר את הפרושים כקבוצה, בהקשר פוליטי מובהק, אין פירושה שלא היו פעילים מבחינה פוליטית. בכל זאת תמוה העדרם של הפרושים מאחר שהתיאורים שמתאר יוספוס את המאורעות הפוליטיים בארץ-ישראל בתקופה הרומית הם מפורטים ביותר. עשרות שמות של בני התקופה, כהנים ובני אצולה שלא מן הכהונה, ממלאים את דפי כתביו. היכן בכל זאת היו הפרושים, אף אם אינם מזוהים בשם המפורש? האם אין לצפות שייזכרו אי-פה אי-שם, אם אמנם היה להם תפקיד פעיל כל-כך כפי שמייחסים להם חוקרים אחדים?²³ במרד של שנת 66, למשל, כשיוספוס מתאר את הקבוצות הפוליטיות תיאור מפורט ביותר, ניתן לפרושים תפקיד שהוא לכל היותר שולי בלבד. כיוון-מחשבה זה מקבל חיוזק על-ידי העובדה, שלא בכרית החדשה ואף לא בספרות הרבנית מופיעים הפרושים כבעלי תפקידים ראשיים בחיים הפוליטיים של אותה תקופה.

21 ניתן ללמוד על כך מדברי יוספוס עצמו (קדמוניות, יח 4): 'אולם יהודה איש הגולן מעיר ששמה גמלא צירף את צדוק הפרושי ונחפו לעורר [המרידה]'. [ההדגשה שלי].

22 בניגוד לטענת קדמוניות, שהסיקריים דמו לפרושים בכל, פרט לעמדתם הפוליטית, קבע יוסף במלחמת היהודים (ב, 8, 1: 118), שכת יהודה הגלילי היתה שונה לחלוטין מיתר הכיתות: 'והחכם הזה [יהודה] יסד לו כת מיחדה, שלא דמתה ליתר הכתות [של היהודים]'. חוקרים חלוקים עד היום בשאלה, איזו קביעה יש לקבל כאמיתית. האם הפריד יוסף בין הקבוצות מתוך מגמה לנתק את הפרושים מכל מגע עם המורדים? ואולי נוצר הקשר דווקא כדי להבליט את תפקידם המרכזי של הפרושים בקורות בית שני? וראה: D. Rhoads, *Israel in Revolution: 6-74 C. E.*, Philadelphia 1976, pp. 52-59. מקור הדעות השליליות האלה על הפרושים הוא כנראה ניקולאוס איש דמשק. ראה: Loeb Classical Library, VIII, p. 391, n. 6; E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes in* Zeitalter Jesus Christ, II, Leipzig 1909⁴, p. 450, n. 1; דרנבורג (לעיל, הערה 14), עמ' 122-123, הערה 1.

23 ואף אם נניח, שאלו צדוק ביחסו לפרושים השפעה מכרעת על ההמונים, מדוע אפוא אין אנו רואים את תוצאותיה? אם אמנם תמכו בהורדוס, מדוע המשיכו רוב בני העם לשנוא אותו? ואם התנגדו לו הפרושים, מדוע לא נעשה שום ניסיון להסית למרד נגדו במשך כל שלושים-ושלוש שנות שלטונו? והרי ידוע, כי לפרושים לא היו כל נקיפות-מצפון בהתנגדותם הפעילה לשלטונו של אלכסנדר ינאי. וראה: סמית (לעיל, הערה 3), עמ' 77.

רק במקום אחד מזכיר יוספוס את הפרושים בהקשר פוליטי לכאורה.²⁴ בסיפורו על מזימות-החצר בסוף תקופת שלטונו של הורדוס מזכיר יוספוס את קשריהם של הפרושים עם אחדות מנשות בית הורדוס. אשתו של פירורא שילמה בשבילם את הקנס על סירובם להישבע אמונים להורדוס. בתמורה על כך ניבאו הפרושים, כי פירורא, אשתו וילדיהם אחריהם ישלטו במקומו של הורדוס, ולסריס אחד ששמו בגוהי יוענק על-ידי השליט החדש הכוח לשאת אשה ולהוליד בנים. נבואות אלה עוררו את זעמו של המלך, ואחדים מן הפרושים, וכן בגוהי ואחד בשם קארוס, הוצאו להורג בפקודתו. הסיפור כולו נראה מבולבל ללא תקנה. הפרושים מתוארים באור שלילי²⁵ ומוענקים להם כוחות חיווי, שבדרך-כלל יוספוס מיחסם לאיסיים.²⁶ נבואותיהם מוזרות הן, וכמידת-מה אף סותרות זו את זו.²⁷ הפרושים מופיעים בסיפור זה כהתגלמותם של חכמי דת, משפיעים על נשות החצר, חווים את העתיד ומעניקים נבואות נדיבות תמורת חסדים פוליטיים. אולם אין כל הצדקה להסיק מכך, וכפי שעשו חוקרים אחדים, שהפרושים עסקו בפעילות פוליטית נגד המלך או שתמכו בתנועות משיחיות. לכל היותר ניתן להניח, כי כתוצאה מהשפעתם הדתית בחצר המלוכה ומסירובם להישבע אמונים להורדוס²⁸ הם הסתבכו בקנוניות המשפחתיות של בית המלוכה ובשל כך אף נרצחו אחדים מהם. כל מסקנה מעבר לזה תהיה אך השערה חסרת ביסוס.²⁹

24 קדמוניות, יז 41-46.

25 מסיפורו של יוספוס נראה, כי נבואותיהם באו בתמורה על תשלום הקנס שהוטל עליהם בידי אשת פירורא. וראה גם מלחמת היהודים, א 29, 2.

26 על סגולתם של האיסיים לחזות את העתיד ראה מלחמת היהודים, א 8, 12, ודוגמאות לכושר זה, ראה שם, א 3, 5; ב 7, 3; קדמוניות, טו 373 ואילך. תלמידי האיסיים אף למדו תורה זו של ראיית הנולד. וראה שם, יג 311.

27 בתחילה מנבאים הפרושים כי פירורא ואשתו יגיעו לשלטון פוליטי, ושלטון זה יעבור לבניהם אחריהם. אחר-כך נאמר, כי הפרושים חזו את בואו של שליט שיהיה מסוגל להעניק לסריס בגוהי את כושר ההולדה. חיווי זה רומז למלך משיחי בעל כוחות על-טבעיים וסותר את קודמו. ועוד, לא ברור מדוע יש לראות בבגוהי יאב ואיש חסד' למלך חדש זה כשעה שקודם-לכן נאמר, כי אותו מלך יאפשר לבגוהי להיות לאב ולקבל חסדים (ולא להעניקם). סיפור קצר זה מתערפל עוד יותר על-ידי דמות נוספת של אחד בשם קארוס, שיוספוס מתאר כ'פה-תואר ואהוב על המלך, לא ברור מי הוא קארוס זה ולמה נזכר (חשיבותו של בגוהי בגלל הנס שהוא עומד לחזות על בשרו). ולבטוח, באופן בלתי מובן—אולי כתוצאה מטעות סופרים—מדבר יוספוס על פרושי (ביחיד) כחזה נבואה אחרונה זו ואילו בסיפור כולו הזכיר פרושים (ברבים).

על אף הפקפוקים הרציניים בדיוקו של סיפור זה, נראה לי כי הוא בלתי תלוי במה שסיפר יוספוס קודם לכן (קדמוניות, טו 370) על הפטור שניתן לפרושים מידי הורדוס. ההבדלים בין שני הסיפורים רבים מדי מכדי שניתן יהיה להתעלם מהם או להסבירם כמסורת אחת. (וראה הניסיון המאולץ לעשות זאת אצל שליט, הורדוס המלך, ירושלים תש"ך, עמ' 454-455, הערה 592). באחד מהם זוכים הפרושים לפטור ואילו בשני הם נקנסים וחלקם מוצאים להורג; פעם הם מופיעים כאוהדי הורדוס ופעם—כמתנגדיו; במקרה אחד שבועת האמונים היא להורדוס ובאחר להורדוס ולקיסר; תיאור אחד מיוחד לראשית ימי שלטונו של הורדוס (פוליון ושמיאס), ואילו השני לשנת 6 לספירה בערך—סוף ימי חייו של מלך זה. חיווק לטענתנו הרואה זאת כשבועת אמונים מאוחרת, הוא בעובדה שבאותה תקופה ולאחריה הוטלו מספר שבועות אמונים לקיסר ברחבי האימפריה הרומית. וראה החומר שאספו שורר, ורמס ומליאר: E. Schürer, G. Vermes, F. Millar, *The History of the Jewish People in the Time of Jesus Christ* (Revised edition), Edinburgh 1973, p. 314, n. 94.

28 את שינוי יחסו של הורדוס לפרושים בין השבועה הראשונה (בשנת 28/7—כאשר פטר אותם) לשנייה (בשנת 6—כאשר חייבם) ניתן להסביר בכמה דרכים: (1) בפעם הראשונה הוענק פטור לפרושים בעיקר בזכותם של פוליון ושמיאס. בשנת 6 כבר נפטרו שניים אלה והורדוס לא חזר על פריבילגיה זו. (2) בשנת 6 לא היה הורדוס מוכן, בגלל הדרדרותו הפיזית והנפשית, להעניק זכויות מיוחדות לאיש, כולל הפרושים. (3) השבועה השנייה היתה מיועדת גם

כדי להוכיח את פעילותם הפוליטית של הפרושים, ובעיקר את התנגדותם להורדוס, מובאות לעתים גם דוגמאות מסוג אחר. במבט ראשון נראה החומר רב-חשיבות, אך בבדיקה שנייה מסתבר שהפרטים שנאספו אינם בטוחים כל-צורכם, או שהם בלתי-מבוססים לגמרי. ארבע דוגמאות חוזרות ומובאות להוכחת התנגדותם של הפרושים לשלטון הורדוס: (א) בני סבא (או בבא), נשאו נאמנים לאנטיגונוס, אף לאחר שנראה כי כיבוש ירושלים בידי הורדוס כבר מובטח;³⁰ (ב) 45 מראשי אזרחיה של ירושלים נקטלו בידי הורדוס עם כניסתו לעיר;³¹ (ג) שני הסופיסטים, יהודה ומתתיהו, הסיתו את תלמידיהם לעקור את הנשר שנקבע על-ידי הורדוס מעל הכניסה למקדש;³² (ד) אחד בשם שמעון, ביקר בפומבי את אגריפס על שחילל את חוקי הטהרה של המקדש.³³

המשותף לכל ארבע הדוגמאות האלה הוא, שאף לא אחד מהם זוהה עם הפרושים. על יהודה, מתתיהו ושמעון לא ידוע לנו דבר מלבד מה שמספר יוספוס. אין הם נזכרים במקורות חז"ל, עובדה האומרת דרשני לגבי דמויות (אם היו באמת פרושים!) כה חשובות, כפי שיוספוס מנסה להציג.³⁴ בשני המקרים הראשונים ברור מן העדויות הקיימות, כי אין לזהות את האנשים עם הפרושים. נאמנותם של בני סבא וארבעים וחמישה המנהיגים לאנטיגונוס עומדת בניגוד בולט להתרפסותם לפני הורדוס של פוליון ושמיאס, שהוגדרו במפורש בידי יוספוס כפרושים. בני סבא תוארו כ'אנשי מעלה' [...] והיו מדברים תמיד בגנותו של הורדוס ויעצו [לעם] לשמור יחד [אתם] למלכים את השלטון שהיה קניין משפחתם'.³⁵ השפעתם הפוליטית היתה גדולה כל-כך, עד שהניעה את קוסטובר להתערב לטובתם, בניגוד לרצונו של הורדוס. ברור כי לפנינו משפחת אצולה ידועה ומכובדת, אשר תמכה תמיד בבית חשמונאי.³⁶ זאת ועוד: ארבעים וחמשת המנהיגים שנהרגו בפקודת הורדוס

לקיסר וגם למלך. בגלל סיבה זו וכתוצאה מיחסיו המעוררים עם אוגוסטוס, ראה הורדוס צורך לחייב בשבועה את כל נחניו, כולל הפרושים. (4) בגלל קירבתם של פרושים אחדים לאשת פירורא, ביטל הורדוס (בעצת אחותו) את מעמדם המועדף וחייבם בשבועה.

29 ראה אצל שליט (לעיל, הערה 27), עמ' 163.

30 קדמוניות, טו 261-266.

31 שם, טו 5.

32 שם, יז 149-163.

33 שם, יט 332-334.

34 הניסיון לזהות את שמעון זה עם אביו או עם בנו של גמליאל הראשון נתקל בקשיים מבחינה כרונולוגית. ימי שלטונו של אגריפס, שנות ה-40 המוקדמות, הם דווקא תקופת פעילותו של גמליאל הראשון. בנו, שמעון, מופיע כמנהיג פרושי רק כעשרים שנה לאחר מכן, ותקופת פעילותו של אביו של גמליאל (אם אמנם היה שמעון כזה במציאות; וראה: ד' פרנקל, דרכי המשנה, תל-אביב תש"ט, עמ' 61; ח"ד מנטל, מחקרים בתולדות הסנהדרין, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 25, הערה 122) עשויה היתה להיות זמן-מה קודם לכן.

35 קדמוניות, טו 263.

36 זיהויה של משפחה זו עם הסיפור על כבא בן בוטא המופיע בספרות חז"ל (בבלי, בבא בתרא ג ע"ב-ד ע"א) מעורר בעיות קשות. המסורות (המספרות על הבת היחידה שנותרה מבית חשמונאי ואשר התאבדה כדי לא להינשא להורדוס וגופתה נשמרה במשך שבע שנים בדבש, וכן על טבח חכמים בידי הורדוס) מניחות, שבכא הפרושי היה יועץ ממקורבי הורדוס. אולם בניו של סבא (בבא) זה, לפי יוספוס, היו שונאיו המושבעים של הורדוס מימים ימימה! האמינות ההיסטורית של מסורות אלה מפוקפקת ביותר, ואם יש בהן משום עדות היסטורית אין לזו כל קשר עם סיפורו של יוספוס. שליט מציע זיהוי אחר לגמרי של משפחה זו. לדעתו, היא נמנתה עם בני משפחת חשמונאי (הורדוס המלך, עמ' 82-83).

רק במקום אחד מזכיר יוספוס את הפרושים בהקשר פוליטי לכאורה.²⁴ בסיפורו על מזימות החצר בסוף תקופת שלטונו של הורדוס מזכיר יוספוס את קשריהם של הפרושים עם אחדות מנשות בית הורדוס. אשתו של פירורא שילמה בשבילם את הקנס על סירובם להישבע אמונים להורדוס. בתמורה על כך ניבאו הפרושים, כי פירורא, אשתו וילדיהם אחריהם ישלטו במקומו של הורדוס, ולסריס אחד ששמו בגוהי יוענק על-ידי השליט החדש הכוח לשאת אשה ולהוליד בנים. נבואות אלה עוררו את זעמו של המלך, ואחדים מן הפרושים, וכן בגוהי ואחד בשם קארוס, הוצאו להורג בפקודתו. הסיפור כולו נראה מבולבל ללא תקנה. הפרושים מתוארים כאור שליילי²⁵ ומוענקים להם כוחות חיוזי, שבדרך-כלל יוספוס מיחסם לאיסיים.²⁶ נבואותיהם מוזרות הן, ובמידת-מה אף סותרות זו את זו.²⁷ הפרושים מופיעים בסיפור זה כהתגלמותם של חכמי דת, משפיעים על נשות החצר, חוזים את העתיד ומעניקים נבואות נדיבות תמורת חסדים פוליטיים. אולם אין כל הצדקה להסיק מכך, וכפי שעשו חוקרים אחדים, שהפרושים עסקו בפעילות פוליטית נגד המלך או שתמכו בתנועות משיחיות. לכל היותר ניתן להניח, כי כתוצאה מהשפעתם הדתית בחצר המלוכה ומסירובם להישבע אמונים להורדוס²⁸ הם הסתבכו בקנוניות המשפחתיות של בית המלוכה ובשל כך אף נרצחו אחדים מהם. כל מסקנה מעבר לזה תהיה אך השערה חסרת ביסוס.²⁹

24 קדמוניות, יז 41–46.

25 מסיפורו של יוספוס נראה, כי נבואותיהם באו בתמורה על תשלום הקנס שהוטל עליהם בידי פירורא. וראה גם מלחמת היהודים, א 29, 2.

26 על סגולתם של האיסיים לחזות את העתיד ראה מלחמת היהודים, א 8, 12, דוגמאות לכושר זה, ראה שם, א 3, 5; ב 7, 3: קדמוניות, טו 373 ואילך. תלמידי האיסיים אף למדו תורה זו של ראיית הנולד. וראה שם, יג 311.

27 בתחילה מנבאים הפרושים כי פירורא ואשתו יגיעו לשלטון פוליטי, ושלטון זה יעבור לבניהם אחריהם. אחר-כך נאמר, כי הפרושים חזו את בואו של שליט שיהיה מסוגל להעניק לסריס בגוהי את כושר ההולדה. חיוזי זה רומז למלך משיחי בעל כוחות על-טבעיים וסותר את קודמו. ועוד, לא ברור מדוע יש לראות בגוהי 'אב ואיש חסר' למלך חדש זה בשעה שקודם-לכן נאמר, כי אותו מלך יאפשר לבגוהי להיות לאב ולקבל חסדים (ולא להעניקים). סיפור קצר זה מתערפל עוד יותר על-ידי דמות נוספת של אחד בשם קארוס, שיוספוס מתאר כיפה-תואר ואהוב על המלך. לא ברור מי הוא קארוס זה ולמה נזכר (חשיבותו של בגוהי בגלל הנס שהוא עומד לחזות על בשרו). ולבסוף, באופן בלתי מובן—אולי כתוצאה מטעות סופרים—מדבר יוספוס על פרושי (ביחיד) כחזה נבואה אחרונה זו ואילו בסיפור כולו הזכיר פרושים (ברבים).

על אף הפקפוקים הרציניים בדיוקו של סיפור זה, נראה לי כי הוא בלתי תלוי כמה שסיפור יוספוס קודם לכן (קדמוניות, טו 370) על הפטור שניתן לפרושים מידי הורדוס. ההבדלים בין שני הסיפורים רבים מדי מכדי שניתן יהיה להתעלם מהם או להסבירם כמסורת אחת. (וראה הניסיון המאולץ לעשות זאת אצל שליט, הורדוס המלך, ירושלים תש"ך, עמ' 454–455, הערה 592). באחד מהם זוכים הפרושים לפטור ואילו בשני הם נקנסים וחלקם מוצאים להורג; פעם הם מופיעים כאוהדי הורדוס ופעם—כמתנגדיו; במקרה אחד שבועת האמונים היא להורדוס ובאחר להורדוס ולקיסר; תיאור אחד מיוחד לראשית ימי שלטונו של הורדוס (פוליון ושמיאס), ואילו השני לשנת 6 לספירה בערך—סוף ימי חייו של מלך זה. חיווק לטענתנו הרואה זאת כשבועת אמונים מאוחרת, הוא בעובדה שבאותה תקופה ולאחריה הוטלו מספר שבועות אמונים לקיסר ברחבי האימפריה הרומית. וראה החומר שאספו שורר, ורמס ומליאר: *E. Schürer, G. Vermes, F. Millar, The History of the Jewish People in the Time of Jesus Christ (Revised edition), Edinburgh 1973, p. 314, n. 94*

28 את שינוי יחסו של הורדוס לפרושים בין השבועה הראשונה (בשנת 28/7—כאשר פטר אותם) לשנייה (בשנת 6—כאשר חייבם) ניתן להסביר בכמה דרכים: (1) כפעם הראשונה הוענק פטור לפרושים בעיקר בזכותם של פוליון ושמיאס. בשנת 6 כבר נפטרו שניים אלה והורדוס לא חזר על פריבלגיה זו. (2) בשנת 6 לא היה הורדוס מוכן, בגלל הדרדרותו הפיזית והנפשית, להעניק זכויות מיוחדות לאיש, כולל הפרושים. (3) השבועה השנייה הייתה מיועדת גם

על המעורבות הפוליטית של הפרושים בתקופת הורדוס ובימי הנציבים

למעורבות אחרת מזו של יחידים כיחידים בחיים הפוליטיים של הארץ. אדרבא, הדוגמאות מוכיחות שהפרושים האלה פעלו לבדם כמעט בכל אחד מן המקרים שצוטטו, וכפי הנראה לא תמיד על דעת חבריהם או בני-זמנם:

א. שמיאס גינה את הורדוס על שהוציא להורג את חזקיה; שאר חברי הסנהדרין היו מבוהלים מנוכחותו של הורדוס.

ב. פוליון קידם בכרכה את כניסתו של הורדוס לירושלים, אף כי רוב תושבי העיר ומנהיגיה התנגדו לו בעקיבות ושלמו על כך ביוקר.

ג. מן העובדה שיוספוס מדגיש כי צדוק היה פרושי, ניתן להסיק שהוא נמנה עם הפרושים המעטים שהצטרפו למורדים.²¹ עדותו של יוספוס כי הסיקריים (או בני הכת הפילוסופית הרביעית) היו 'כמו' הפרושים אך לא זהים עמם, מאששת גם היא את הרושם שלנו שרק פרושים מעטים הצטרפו לשורות המורדים.²² מבחינה זו היה צדוק יוצא-דופן.

ד. רבן גמליאל החליט להגן על פטרוס ועל יוחנן לפני חבריו בסנהדרין, ועמד לבדו מול החברים האחרים במוסד מכובד זה.

היכן היו אפוא הפרושים? אין ספק, שהיו קיימים באותה תקופה כקבוצה. מדוע נדמה אפוא כי חדלו לפעול מבחינה פוליטית כקבוצה בתוך החברה הישראלית? ניתן אולי לטעון ששאלה זו נובעת משתיקת המקורות ולכן אין להעלות אותה. העובדה שיוספוס אינו מזכיר את הפרושים כקבוצה, בהקשר פוליטי מובהק, אין פירושה שלא היו פעילים מבחינה פוליטית. בכל זאת תמוה העדרם של הפרושים מאחר שהתיאורים שמתאר יוספוס את המאורעות הפוליטיים בארץ-ישראל בתקופה הרומית הם מפורטים ביותר. עשרות שמות של בני התקופה, כהנים ובני אצולה שלא מן הכהונה, ממלאים את דפי כתביו. היכן בכל זאת היו הפרושים, אף אם אינם מזוהים בשם המפורש? האם אין לצפות שייזכרו אי-פה אי-שם, אם אמנם היה להם תפקיד פעיל כל-כך כפי שמייחסים להם חוקרים אחדים?²³ במרד של שנת 66, למשל, כשיוספוס מתאר את הקבוצות הפוליטיות תיאור מפורט ביותר, ניתן לפרושים תפקיד שהוא לכל היותר שולי בלבד. כיוון-מחשבה זה מקבל חיזוק על-ידי העובדה, שלא בברית החדשה ואף לא בספרות הרבנית מופיעים הפרושים כבעלי תפקידים ראשיים בחיים הפוליטיים של אותה תקופה.

21 ניתן ללמוד על כך מדברי יוספוס עצמו (קדמוניות, יח 4): 'אולם יהודה איש הגולן מעיר ששמה גמלא צירף את צדוק הפרושי ונחפו לעורר [המרדה]'. [ההדגשה שלי].

22 בניגוד לטענת קדמוניות, שהסיקריים דמו לפרושים בכל, פרט לעמדתם הפוליטית, קבע יוסף במלחמת היהודים (ב, 8, 1; 118), שכת יהודה הגלילי היתה שונה לחלוטין מיתר הכיתות: 'והחכם הזה [יהודה] יסד לו כת מיוחדת, שלא דמתה ליתר הכתות [של היהודים]'. חוקרים חלוקים עד היום בשאלה, איו קביעה יש לקבל כאמיתית. האם הפרד יוסף בין הקבוצות מתוך מגמה לנתק את הפרושים מכל מגע עם המורדים? ואולי נוצר הקשר דווקא כדי להבליט את תפקידם המרכזי של הפרושים בקורות בית שני? וראה: D. Rhoads, *Israel in Revolution: 6-74 C. E.*, Philadelphia 1976, pp. 52-59. מקור הדעות השליליות האלה על הפרושים הוא כנראה ניקולאוס איש דמשק. ראה: Loeb Classical Library, VIII, p. 391, n. 6; E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes in*

23 ואף אם נניח, שאלון צדוק ביחסו לפרושים השפעה מכרעת על ההמונים, מדוע אפוא אין אנו רואים את תוצאותיה? אם אמנם תמכו בהורדוס, מדוע המשיכו רוב בני העם לשנוא אותו? ואם התנגדו לו הפרושים, מדוע לא נעשה שום ניסיון להסית למרד נגדו במשך כל שלושים-ושלוש שנות שלטונו? והרי ידוע, כי לפרושים לא היו כל נקיפות-מצפון בהתנגדותם הפעילה לשלטונו של אלכסנדר ינאי. וראה: סמית (לעיל, הערה 3), עמ' 77.

כדי להוכיח את פעילותם הפוליטית של הפרושים, ובעיקר את התנגדותם להורדוס, מובאות לעתים גם דוגמאות מסוג אחר. במבט ראשון נראה החומר רב-חשיבות, אך בבדיקה שנייה מסתבר שהפרטים שנאספו אינם בטוחים כל-צורךם, או שהם בלתי-מבוססים לגמרי. ארבע דוגמאות חוזרות ומובאות להוכחת התנגדותם של הפרושים לשלטון הורדוס: (א) בני סבא (או בכא), נשאר נאמנים לאנטיגונוס, אף לאחר שנראה כי כיבוש ירושלים בידי הורדוס כבר מובטח;³⁰ (ב) 45 מראשי אזרחיה של ירושלים נקטלו בידי הורדוס עם כניסתו לעיר;³¹ (ג) שני הסופיסטים, יהודה ומתתיהו, הסיתו את תלמידיהם לעקור את הנשר שנקבע על-ידי הורדוס מעל הכניסה למקדש;³² (ד) אחד בשם שמעון, ביקר בפומבי את אגריפס על שחילל את חוקי הטהרה של המקדש.³³ המשותף לכל ארבע הדוגמאות האלה הוא, שאף לא אחד מהם זוהה עם הפרושים. על יהודה, מתתיהו ושמעון לא ידוע לנו דבר מלבד מה שמספר יוספוס. אין הם נזכרים במקורות חז"ל, עובדה האומרת דרשני לגבי דמויות (אם היו באמת פרושים!) כה חשובות, כפי שיוספוס מנסה להציג.³⁴ בשני המקרים הראשונים ברור מן העדויות הקיימות, כי אין לזהות את האנשים עם הפרושים. נאמנותם של בני סבא וארבעים וחמישה המנהיגים לאנטיגונוס עומדת בניגוד בולט להתרפסותם לפני הורדוס של פוליון ושמיאס, שהוגדרו במפורש בידי יוספוס כפרושים. בני סבא תוארו כ'אנשי מעלה' [. . .] והיו מדברים תמיד בגנותו של הורדוס ויעצו [לעם] לשמור יחד [אתם] למלכים את השלטון שהיה קניין משפחתם.³⁵ השפעתם הפוליטית היתה גדולה כל-כך, עד שהניעה את קוסטובר להתערב לטובתם, בניגוד לרצונו של הורדוס. ברור כי לפנינו משפחת אצולה ידועה ומכובדת, אשר תמכה תמיד בבית חשמונאי.³⁶ זאת ועוד: ארבעים וחמשת המנהיגים שנהרגו בפקודת הורדוס

לקיסר וגם למלך. בגלל סיבה זו וכתוצאה מיחסיו המעורערים עם אוגוסטוס, ראה הורדוס צורך לחייב בשבועה את כל נתיניו, כולל הפרושים. (4) בגלל קירבתם של פרושים אחדים לאשת פירורא, ביטל הורדוס (בעצת אחותו) את מעמד המועדף וחייבם בשבועה.

29 ראה אצל שליט (לעיל, הערה 27), עמ' 163.

30 קדמוניות, טו 261-266.

31 שם, טו 5.

32 שם, יז 149-163.

33 שם, יט 332-334.

34 הניסיון לזהות את שמעון זה עם אביו או עם בנו של גמליאל הראשון נתקל בקשיים מבחינה כרונולוגית. ימי שלטונו של אגריפס, שנות ה-40 המוקדמות, הם דווקא תקופת פעילותו של גמליאל הראשון. בנו, שמעון, מופיע כמנהיג פרושי רק כעשרים שנה לאחר מכן, ותקופת פעילותו של אביו של גמליאל (אם אמנם היה שמעון כזה במציאות; וראה: ז' פרנקל, דרכי המשנה, תל-אביב תש"ט, עמ' 61; ח"ד מנטל, מחקרים בתולדות הסנהדרין, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 25, הערה 122) עשויה היתה להיות זמן-מה קודם לכן.

35 קדמוניות, טו 263.

36 זיהויה של משפחה זו עם הסיפור על בבא בן בוטא המופיע בספרות חז"ל (בבלי, בבא בתרא ג ע"ב-ד ע"א) מעורר בעיות קשות. המסורות (המספרות על הבת היחידה שנותרה מבית חשמונאי ואשר התאבדה כדי לא להינשא להורדוס וגופתה נשמרה במשך שבע שנים בדבש, וכן על טבח חכמים בידי הורדוס) מניחות, שבבא הפרושי היה יועץ ממקורבי הורדוס. אולם בניו של סבא (בבא) זה, לפי יוספוס, היו שונאים המושבעים של הורדוס מימים ימימה! האמינות ההיסטורית של מסורות אלה מפוקפקת ביותר, ואם יש בהן משום עדות היסטורית אין לזו כל קשר עם סיפורו של יוספוס. שליט מציע זיהוי אחר לגמרי של משפחה זו. לדעתו, היא נמנתה עם בני משפחת חשמונאי (הורדוס המלך, עמ' 82-83).

מזוהים במפורש כחברים חשובים במפלגתו של אנטיגונוס.³⁷ יהיה זה אפוא חסר יסוד להניח, כי אנשים אלה היו פרושים, או אפילו שהיו ביניהם פרושים. הנטייה לראות את הפרושים בכל מקום מוצאת את ביטויה לא רק בזהויות של דמויות ידועות כחבריה של קבוצה זו. יש חוקרים הנוטים לזהות כל פעילות, ותהא זו ספרותית, פוליטית או חברתית, עם הפרושים.³⁸ 'מזמורי שלמה' נחשבים ליצירה פרושית, המתנגדת לחשמונאים, והמשלחות הרבות והבלתי-מזוהות שהתייצבו לפני השלטונות הרומיים במשך כל התקופה תוארו כמונהגות על-ידי פרושים, או בהשראתם. וכך אנו מוצאים פרושים המתנגדים לחשמונאים (המשלחת לפומפיוס, מזמורי שלמה) ואחרים התומכים בהם (בני סבא, ארבעים וחמשת האזרחים); פרושים עמדו לצדו של הורקנוס, ואחרים שתמכו באריסטובולוס ועוד אחרים עמדו בראש המשלחת שהתנגדה לשניהם. פרושים אחדים היו בעד הורדוס (פוליון) ואחרים נגדו (הפרושים של אשת פירורא).

ההסבר האפשרי לתמונה בלתי-ברורה זו הוא, כי הפרושים לא היו כלל כת מונוליתית מבחינה פוליטית. היו ביניהם תומכים בחשמונאים ומתנגדים להם, וכן תומכים בבית הורדוס ומתנגדים לו. ובאמת ניתן לתאר מצב כזה (אם כי הדבר דורש דמיון מפותח), אם יש לכך סימוכין במקורות. אולם אין סימוכין כאלה, ולכן, בבדיקה הסופית, אין לזהויות שום צידוק.

מדוע אפוא נתפסו חוקרים, במידה זו או זו, לזהויות כאלה? הרי ברור לכל מי שקורא את דברי יוספוס, שהפרושים לא נזכרו בכל הדוגמאות שהובאו. ביסוד כל הטיעונים האלה מונחת הנחה בסיסית אחת הנוגעת לפרושים והיא: מספרם או לפחות כוחם והשפעתם, היו גדולים בקרב החברה היהודית. לאלון עמדה ברורה בנושא זה:

בידוע שמימות החשמונאים ואילך היו הפרושים רוב מניינה ורוב בניינה של האומה, וליפניך יש לנו לראות בדרך כלל את תולדות היהדות בתקופה שאנו דנים בה, בכל התחומים כולם, כמשקפת אף את ההיסטוריה של הפרושים.³⁹ על כל פנים שימשו 'חכמי ישראל' ביטוי לרוחה ולחייה של האומה, ותולדותיה של זו הן אספקלריה למחשבותיהם ולמעשיהם של הפרושים ברובם.⁴⁰

יש לציין, כי הניסיון לקבוע את המידה שבה הושפעו המוני העם בעת העתיקה על-ידי תורה מסוימת או גישה דתית מסוימת הוא כמעט בלתי-אפשרי. בנושא דיוננו המצב מסובך עוד יותר בגלל המקורות העומדים לרשותנו. אלה שנמנו למעלה מדגישים (או מניחים כהנחה מובנת מאליה) שהפרושים היו מקובלים על העם. בכך עשויה היתה הבעיה לבוא על פתרונה, אלא שדווקא בנקודה זו, דהיינו היותם מקובלים על העם, חשודים כל המקורות האלה. נטיותיו הפרושיות של יוספוס בסוף ימיו ידועות, והעיון בסיבות שהניעו היסטוריון יהודי זה להדגיש במיוחד את השפעת הפרושים בספריו המאוחרים נבדק ביסודיות על-ידי חוקרים אחדים. כאמור, תפקידם של הפרושים מוצג כמרכזי יותר ב'קדמוניות' וב'חיי יוסף' מאשר ב'מלחמת היהודים' ו'משום כך מתעוררת השאלה אם השינויים משקפים בדיקה יסודית יותר של החומר ההיסטורי שעשה, או שמא הסיבה נעוצה במגמתיות של יוספוס עצמו בעת חיבור הספרים.

37 אין הכרח לקשרם עם הסנהדרין, אשר לדברי יוספוס, הושמדה לגמרי, חוץ משמיאס (קדמוניות, יד 175).

38 וראה בעיקר אלון (לעיל, הערה 6), עמ' 34 ואילך.

41 ראה לעיל, הערה 3.

40 שם שם, הערה 11.

39 שם, עמ' 29.

באופן דומה חשודים הספרים השונים של הברית החדשה בהדגשת יתר של תפקיד הפרושים, אולם מטעמים שהם הפוכים לחלוטין מאלה של יוספוס. מתוך כוונה לפגוע ביהדות של זמנם הבלטו סופרי הברית החדשה הן את תפקידם המרכזי של הפרושים בין מתנגדי ישו והן את תכונותיהם השליליות. הפרושים תוארו כניגוד הגמור לאידיאל הנוצרי, והחשיבות שיוחסה להשפלת הפרושים שימשה את צורכי התעמולה של הכנסייה הקדומה נגד היהדות.⁴²

ספרות חז"ל, ששימרה מתקופת בית שני בעיקר חומר פרושי, חיזקה גם היא את הרושם בדבר חשיבותם של הפרושים באותה תקופה.⁴³ משפע המסורות נראה, כאילו היו הפרושים המנהיגים המוכרים היחידים באותה תקופה. ייתכן שגם לכיתות אחרות היו רשימות דומות, וראה לשם השוואה את רשימת הבישופים של הכנסייה הקדומה מתקופה מאוחרת במקצת. כיון שהפרושים הצליחו להישאר בחיים לאחר המלחמה נגד רומי, ואף הגיעו בסופו של דבר למעמד שליט ביהדות, נעשו רשימותיהם נורמטיביות לבאים אחריהם. אולם אין פירוש הדבר, שמנהיגותם של הפרושים היתה מקובלת על רוב העם בתקופת בית שני. מקורות חז"ל הם יותר מדי חד-צדדיים משאפשר יהיה לקבל מסקנות כאלה.

בהתחשב בדעות קדומות אלה, מוטב אפוא לבדוק את הדברים שעשו או אמרו הפרושים מאשר להתחקות אחר הטיעונים וההערכות המשתמעים מן המקורות. כאמור, אין הפרושים כקבוצה, נזכרים אפילו פעם אחת בהקשר פוליטי ברור לאחר נצחוננו של פומפיוס. נראה, שרק פרושים מעטים פעלו בתחום הפוליטי, וגם זה כיחידים בלבד. נוסף על כך מספר יוספוס במפורש, כי כ-6,000 פרושים סירבו להישבע אמונים בידי הורדוס.⁴⁴ איני רואה כל סיבה לפקפק בכך, שמספר זה אמנם משקף את מספרם הכולל של הפרושים באותו זמן.⁴⁵ הוא משתלב יפה בהערכותיהם של יוספוס⁴⁶ ופילון⁴⁷ על מספר האיסיים (4,000) או הנוצרים בירושלים (3,000–5,000) במאה הראשונה לספירה.⁴⁸ ברור כי לפנינו כיתות קטנות אם כי מאורגנות היטב.⁴⁹

P. Winter, *On the Trial of Jesus*, Berlin 1974, pp. 169–178; W. D. Davis, *The Sermon on the Mount*, Cambridge 1966, pp. 83–90

42 וראה, למשל, אבות פ"א; חגיגה פ"ב, ה"ב. 44 קדמוניות, יז 42.

45 את טיפולו הסלחני של הורדוס בסירובם של הפרושים והאיסיים להישבע לו אמונים (קדמוניות, טו 370–372) ניתן להסביר ברקע הדתי של סירוב זה. לא מתקבל על הדעת, שהמלך היה מרשה התנגדות כזאת אילו היו לה מניעים פוליטיים גלויים. וראה L. Ginzberg, *An Unknown Jewish Sect*, New York 1976, p. 93, n. 321. התנגדות הפרושים לשבועת-האמונים נבעה בעיקרה, אם לא בכללותה, מטעמים דתיים, ולכן אין זה סביר להניח שאיזה פרושי היה מוכן להישבע. נראה לי שהסבר זה תופס לגבי שני המקרים של שבועה (וראה הערה 27, לעיל) וגם המספר 6.000 תופס לגבי שניהם. על הניסיונות השונים להסביר כי מספר זה משקף רק אחוז קטן ממספרם של אלה שהגדירו את עצמם בתור פרושים, ראה ברוך (לעיל, הערה 5), ב, עמ' 88, והערה 44 (עמ' 197); אלון (לעיל, הערה 6), עמ' 29, הערה 11.

46 קדמוניות, יח 20. Philo, *Quod omnis probus liber sit*, XII, 75, Loeb edition, IX 55 47

48 מעשי השליחים ב מא; ד ד.

49 מן הראוי להבהיר שהדיון שלנו מתמקד סביב שאלת השפעת הפרושים בתחום הפוליטי, דהיינו, מעורבותם ומשקלם בחיי המדינה. היו חוקרים שהניחו שנודע להם משקל מכריע בעיצוב דרכי החיים, הדפוסים והאמונות של העם כולו, כולל הכהנים (ראה הצגת הדברים אצל מור, פינקלשטיין ואלון). בשנים האחרונות התפרסמו מחקרים המגבילים באופן קיצוני את השפעתם של הפרושים מבחינה רוחנית (ראה סמית ונויסנר). הניגוד בין גישות אלה נראה חריף מדי. אין ספק שהאמת נמצאת אי שם באמצע. מצד אחד, קשה לקבל את קביעת המקורות פשוטה כמשמעה (כדעת החוקרים הראשונים), ומאידך אי אפשר לשלול אותה לגמרי, שהרי יש מקורות רבים המוסרים עדות חיובית על מעמדם החברתי-דתי של הפרושים בפרק זמן זה. אולם דיון במימד זה אינו מענייננו כאן.

מבחינה זו מעניין ביותר תיאורם של הפרושים בברית החדשה. ההתייחסות העיקרית אליהם באוואנגליוניזם היא כאל מתנגדי ישו. אולם חשיבותם ונוכחותם מוגבלת כמעט לגמרי לסיפורי הגליל. אצל מרקוס הם נזכרים רק בהקשרים פולמוסיים, הנחשבים בדרך כלל ליסודות המאחרים של יצירה זו.⁵⁰ אצל מרקוס ולוקס הם מופיעים רק בסיפורים הקשורים לכניסתו של ישו לירושלים, פעם אחת בכל ספר (מרקוס יב יט; לוקס יט לט). מתי מדגיש יותר את נוכחותם בשלב זה והם מופיעים פעם בשיחוף עם הכהנים הגדולים (כא מה), פעם עם ההרודיאנים (כב טו-טז), ופעם בשיחה ישירה עם ישו (כב לד-מו). מתי מנצל הזדמנות זו להציג שורה ארוכה של קללות נגד הפרושים (כג), והוא מזכיר אותם בפעם האחרונה כשהם, יחד עם הכהנים, מבקשים מפילאטוס להפקיד שומרים על קבר ישו (כו סב).

אולם בכל האוואנגליונים הסינופטיים אין הפרושים נזכרים אפילו פעם אחת, לא בהקשר של מעצרו של ישו, אף לא בהקשר של הריגתו. שוב ושוב נזכרים כגורמים הפעילים בתהליך זה כהנים, סופרים וזקנים.⁵¹ לפי מקורות אלה אין לפרושים כל שליטה על הסנהדרין, אין להם כל מעמד רשמי כלפי הרומאים, ואין להם עניין באותו איש מן הגליל העלול לערר על העיר את זעם השלטונות, פרט לשאלות תיאולוגיות אחדות. בהתחשב בשנאה של מחברי האוואנגליונים כלפי הפרושים בכלל, קשה להעלות על הדעת שהם לא היו מאשימים אותם כשותפים לרצח, לו היתה בידיהם מסורת כלשהי על כך. כלומר, מכל האמור נראה כוודאי שהפרושים לא היו מעורבים כלל במשפט ישו ובמסירתו לשלטונות.⁵²

תמונה דומה מתקבלת מהרצאת הדברים ב'מעשי השליחים'. בהתנגשויות עם המסד בירושלים, נתקלו הנוצרים בעיר בצדוקים, ככהנים ובראשיהם, בזקנים ובסופרים, באצילים ובשר צבא הזיכל. אנשים אלה התנגדו לבשורה שהפיצו הנוצרים (ד א; ה ו), עקבו אחרי הנסים שנעשו בשם ישו (ד כג), שמו את השליחים בכלא (ה יז, יח), השתתפו בשיבת הסנהדרין (ה כא), והביאו את סטפנוס למשפט (ו יב). כמו כן שלחו את פאולוס לדמשק כדי להביא משם את הנוצרים שהיו פעילים בה (ט כא; כב ה).

בכל הספר הפרושים נזכרים ארבע פעמים, ובכל מקום הם מוצגים באור חיובי ביותר. פעם אחת מזוהה רבן גמליאל כפרושי שהגן על השליחים (ה לד-מ); פעם מסופר שאחדים מן הפרושים קיבלו

50 M. Smith, 'The Jewish Elements in the Gospels', *JBR*, XXIV (1956), pp. 90-96; idem, 'Goodenough's Jewish Symbols in Retrospect', *JBL*, LXXXVI (1967), p. 60

51 ראה מתי כג, יד, מז, נו, נט, סה; כז א, ג, מא; מרקוס יד א, י, מג, נג, נה, סג; טו א, יא, לא; לוקס כב ד, נב, טו; כג י, יג. וראה וינטר (לעיל, הערה 42), עמ' 174.

52 לעומת שלוש האוואנגליונים האלה, מעמיד בפנינו מחברו של הרביעי, יוחנן, תמונה אחרת לגמרי. אצלו הפרושים הם גורם בעל משקל בפוליטיקה הירושלמית. הם שולחים כהנים ולויים לבדוק את טענותיו של ישו (א יט, כד), ואחר כך לתפוס אותו (ז לב, מה). יחד עם הכהנים הם מכנסים את הסנהדרין (יא מז), נותנים פקודה לעצור את ישו (יא נו) וגם מספקים שוטרים למטרה זו (ג). המאמינים בישו פחדו דווקא מנידוי הפרושים (יב מב). כל זה מתנגש עם הידוע לנו הן מן האוואנגליונים האחרים והן ממקורות כגון יוספוס וספרות חז"ל. נראה אפוא שיש ליחס הצגה זו למגמתו של המחבר להטיל את האשמה על חוגים רחבים בעם ('היהודים' מופיעים בתדירות בספר זה) ובכלל זה הפרושים. גם חכמי יבנה, צאצאיהם של פרושים אלה שעלו לגדולה בזמן כתיבת הספר, היו צריכים לשאת באחריות למותו של ישו. כלומר, הצד הפולמוסי נגד הפרושים-הרבנים הוא מימד מרכזי בספר זה. ראה: M. Smith, *Jesus the Magician*, New York 1978, pp. 156-157; וינטר (לעיל, הערה 42), עמ' 170.

על עצמם את הבשורה (טו ה); ופעם פאולוס מזדהה כפרושי ומתגאה בכך (כו ה; וראה גם כב ג). במקום רביעי מסופר שהפרושים ישבו בסנהדרין יחד עם הצדוקים, תמכו בפאולוס בעניין תחיית המתים ולא מצאו בו כל אשמה ('לא מצאנו דבר רע באיש הזה ואם רוח דבר אליו או מלאך, אל נלחמה באלהים' — כג ט). לכאורה עומד סיפור זה בסתירה לאמור לעיל; בארבעת המקרים הקודמים כשהובאו הנוצרים בפני הסנהדרין לא נזכרה אף פעם השתתפותם של הפרושים.⁵³ כאן הם מופיעים כחלק אינטגרלי של מוסד זה. אם כן מה פשר הדברים?

לפני שנסיק מסקנות מרחיקות לכת, כדאי לברר כמה היבטים של קטע זה. בניגוד לקודמיה אין לישיבה זו של הסנהדרין שום עניין פוליטי. לפני כן, לאחר המהומות במקדש, הובא פאולוס לפני שר הצבא הרומאי בירושלים. הוא הזדהה כאזרח רומי (כב כה-כט), וכתוצאה מכך העברתו לקיסריה, לטיפול בידי הנציב, היתה 'אוטומאטית' (כג יב-לה). אולם לסיוס שר הצבא החליט על דעת עצמו להביא אותו לפני הסנהדרין רק לשם בירור סיבת ההתנגדות לו מצד היהודים. לא היה כאן שום דיון באשר לגורלו. ובאמת הדיון בסנהדרין התמקד בנושא 'תיאולוגי' גרידא.

בנוסף לכך, הקטע הזה הוא כשלעצמו פרובלמאטי ומגמתי. המחבר מבליט במכוון את פקחותו של פאולוס שהצליח לבייש את הכהן הגדול (כג ה), לפורר את האופוזיציה, ולזכות בתמיכת פלג אחד, דהיינו הפרושים. הטכסיס הזה דומה בהרבה לזה של יוספוס כשהוא הצליח לזרוע מחלוקת בין מתנגדיו במגדל.⁵⁴ הסיפור מתייחס באופן שלילי ביותר אל הצדוקים וחיובי אל פרושים, שטענתם בהגנת פאולוס דומה מאוד לזו של רבן גמליאל בזמנו (ה לט). חלוקת הסנהדרין לצדוקים ולפרושים נראית כסטראוטיפית ביותר. היכן, למשל, המשתתפים האחרים בדיוני הסנהדרין שפגשנו במקרים קודמים: זקני העם, סופרים ואצילים? נראה שהמחבר רצה, בהתאם לשיטתו, להדגיש את ההישגים של בשורת ישו בתוך עם ישראל, ולהציג את הפרושים כאוהדי הנצרות. משום כך הוא תיאר את הסנהדרין כחלוקה בעמדתה לגבי אשמת פאולוס.

על כן, ניתן לסכם את הפרשה הזאת בקביעות אלה: התיאור של משפט פאולוס והעמדתו בתור דיון של הצדוקים נגד הפרושים נראה מלאכותי ומגמתי ביותר. אך אין דיון במעורבות הפוליטית של הפרושים, לא בקטע זה ולא במקומות אחרים בברית החדשה. ניתן לומר שלפי הברית החדשה הפרושים כולטים בהעדרם מן המוסדות הפוליטיים ומן המנהיגות בירושלים של המאה הראשונה לספירה.⁵⁴

מה היו אפוא העניינים שבהם עסקו הפרושים? במאמר, המתאר את סדר היום של הכיתות השונות בתקופת הבית השני, מפנה מורטון סמית את תשומת-הלב לארוחותיהם המשותפות, לעניינים שגילו בהלכות המעשר, שמירת השבת והטהרה.⁵⁵ בבחינת סדר-יומם של הפרושים לפי הברית החדשה, מן

53 (א) ישו—מתי כו נט ומקבילות; (ב) פטרוס ויוחנן—מעשי השליחים ד ה-כב; (ג) השליחים—שם, ה כא-מ; (ד) סטפנוס—שם, ו יב-ז ס.

54 יוספוס, חיי יוסף, כח-כט 139-144.

H. Weiss, *Der Pharisaismus im lichte der Überlieferung des Neuen Testaments*, Berlin 1965, pp. 96-98

55 סמית (לעיל, הערה 50), שם.

הראוי להתרכז בנושאים, שעליהם נאבקים ומתווכחים הפרושים עם ישו וחבריו.⁵⁶ שלושה הם הנושאים המרכזיים: שמירת השבת, ענייני טהרה וחוקי המעשר.⁵⁷ המצב בעניין זה דומה אפוא לזה של מסורות חז"ל על הפרושים, שפירושן לפי הגדרתנו: חומר הקשור במישרים לפרושים ידועים, לבית הלל ולבית שמאי. רוב-רובן של המסורות עוסק בנושאים הדומים באופן מפליא לאלה המשתקפים בברית החדשה. לשון אחר: יותר משני-שלישים מן ההלכות המיוחסות לפרושים עוסקים בענייני אכילה, טהרה ומעשרות.⁵⁸ במידה פחותה נדונים חוקי השבת, החגים והנדרים. ההלכה הפרושית משקפת אפוא בראש-וראשונה את עיסוקי הכת, חוקיה, חייה וענייניה הפנימיים.⁵⁹ רק לעתים נדירות נזכרו חוקים בעלי משמעות פוליטית או חברתית, וגם זה בעיקר בקשר עם אישים שידוע לנו כי היו בעלי תפקידים פוליטיים חשובים (למשל, רבן שמעון בן שטח ורבן גמליאל). ההיעדרות המוחלטת-כמעט של הלכות בדיני ממונות או נפשות, הלכות המיוחסות לפרושים אחדים, מאששת את הדעה שלקבוצה זו לא היה קשר של ממש עם האדמיניסטרציה של הארץ.⁶⁰ ככל זאת יש בספרות חז"ל כמה הלכות בעלות אופי פוליטי, אך כדי ליחסן לפרושים בתקופה הפרודיאנית, יש צורך בשורה של הנחות:

- א. הלכות אלו אינן תיאורטיות, אלא הן משקפות מציאות היסטורית מסוימת;
 - ב. תקופתה של מציאות זו היא ימי הבית השני ולא המאות ב'-ג' לספירה, כאשר נערכו הקבצים ההלכתיים הקדומים;
 - ג. החומר שנשתמר משקף תחיקה פרושית ברורה, ולא זו של מוסדות השלטון, שלא היו אולי בתחום השפעתם של הפרושים.
- רק אם ניתן לקבל שלוש הנחות אלה כעובדות מוכחות, ניתן יהיה לדבר על הלכה פרושית בעלת אופי פוליטי. ממה שידוע לנו על ארץ-ישראל במאה הראשונה, לא ניתן לעשות זאת לגבי רובו של החומר. במקרים המעטים שהדבר אפשרי, כלומר שקיימת סבירות שהלכות ידועות אמנם מבוססות על רקע פרושי פוליטי, יש, ככל הנראה, לתארך את החומר לתקופה החשמונאית, שבה אין ספק כי הפרושים היו פעילים בתחום זה. לכן המידע שניתן לשאוב מספרות חז"ל על פעילותם הפוליטית של הפרושים אינו סותר את המסקנות שהסקנו משני המקורות האחרים העומדים לרשותנו. הפרושים, למן ימי הורדוס, עסקו בעיקר בענייני טהרה, חובות המקדש והלכות הקשורות באכילה וכדומה.⁶¹

56 וראה: J. Neusner, *From Politics to Piety: The Emergence of Pharisaic Judaism*, Englewood Cliffs, N.J. 1973, pp. 67-80.

57 השווה: מתי יב א-ב; כג כג; מרקוס ב טו-טז; מרקוס ז א-ג.

58 J. Neusner, *The Rabbinic Traditions about the Pharisees Before 70*, III, Leiden 1971, pp. 301-319 וראה סיכום העניין אצל פרנקל (לעיל, הערה 34), עמ' 57: 'ונעמוד עוד על המחלוקת דב"ש וב"ה בכלל לידע באיזה ענינים נחלקו. רוב מחלוקותם הן בעניני התפלה והברכות, במצוות התלויות בארץ, בדיני שבת ויו"ט (חגנוכה), בדיני אירוסין ונישואין וגירושין, נדרים וניזירות, בדיני ממונות הנוגעים לנישואין, בדיני טומאה וטהרה ופרישות. — אבל לא מצינו מחלוקת לב"ש וב"ה בעבודת הכהנים, וגם במעשה הקרבנות לא נמצא להם כ"א מחלוקת אחד. — גם בעבודת יוה"כ אין זכרון למחלוקת ב"ש וב"ה. וכן בעבודת קרבן פסח לא נחלקו. — בעיקר דיני ממונות מחלוקות דב"ש וב"ה הנה מעט מזער. בעניני הסנהדרין, בהוראת ב"ד בטעות, בדין עד זומן לא נמצא מחלוקת בין ב"ש וב"ה. וכן לא נחלקו בעונשין שב"ש מחייבין מיתה או מלקות וב"ה פוטרין או להיפך'.

A. Guttman, *Rabbinic Judaism in the Making*, Detroit 1970, p. 112 60

על מרכזיותם של נושאים אלה במשך כל תקופת הבית השני ראה: M. Smith, 'The Dead Sea Sect in Relation to Ancient Judaism', *NTS*, VII (1961), pp. 347-360 61

ואמנם, כשאנו בודקים את המאורעות ההיסטוריים, שהיו עשויים להסביר התפתחויות אלו או שגרמו להתרחשותם, יש יסוד לדעתנו זו. שלושים-ושלוש שנות שלטונו של הורדוס הצטיינו בדיכוי כל סימן של אופוזיציה פוליטית. תומכי החשמונאים חוסלו, וכל מי שהיה בעל דעות פוליטיות מנוגדות לשלטון הורדוס נענש עונש אכזרי.⁶² לא ברור, אם נותרו עדיין לפרושים שאיפות פוליטיות אף לפני עלייתו של הורדוס לשלטון. אין ספק, כי רבים מאלה שעמדו בראש המפלגה הפרושית בתקופה החשמונאים נהרגו במהומות של ימי אלכסנדר ינאי. הללו שנותרו בחיים נהנו מתקופה קצרה של שלטון בתקופת שלומית אלכסנדרה, אך במאבק הפוליטי שלאחר מותה לא רצו כנראה, ואפשר שגם לא יכלו, להבליט את נוכחותם. אריסטובולוס נתמך על-ידי אצולת הצבא והכהונה, ויש לשער כי כתוצאה מכך נהרו פרושים אל דגלו של הורקנוס. אולם עם הופעתו של אנטיפטרוס שוב לא היה מקום למעורבות פוליטית רצינית. אכן, אם בימי אנטיפטרוס פסקה הפעילות הפוליטית, הרי שהיא נחתמה לגמרי עם עלייתו של הורדוס.⁶³

התפתחות נוספת שאירעה בתקופת שלטונו של הורדוס גרמה גם היא לשינויים מפליגים בחוגי הפרושים. מ' שטרן תיאר באופן משכנע, כיצד נוצרו בריתות פוליטיות וחברתיות חדשות בין הורדוס לקבוצות יהודיות ולא-יהודיות בארץ ומחוצה לה.⁶⁴ השכבה החברתית השלטת של ממלכת הורדוס היתה מורכבת מקבוצות שונות, כגון משפחת הורדוס, אדומים, שומרונים ופאגאנים. שתי הקבוצות הראשונות טופחו בגלל קירבתן להורדוס עצמו, ואילו את השומרונים והפאגאנים—בגלל שנאתם לקודמי החשמונאים. לטיפוח הפאגאנים היתה גם סיבה נוספת: הורדוס ביקש להוכיח לפטרוניו הרומיים, כי בשלטונו של מלך יהודי אין סכנה לחיי התרבות, ואין צורך לומר—לביטחונה הפיזי של האוכלוסייה הפאגאנית המקומית. במסגרת מדיניות זו החל הורדוס במפעלי-בנייה גדולים בערים הלא-יהודיות של ממלכתו, ואף שיתף פאגאנים רבים באדמיניסטרציה וכמיבצעים צבאיים, וכמובן גם בחיי-החצר שלו.⁶⁵

עם הקבוצות היהודיות שזכו למעמד מיוחד בתקופת שלטונו של הורדוס נמנו האיסיים ויהודי הגולה. הראשונים זכו להכרה ולמעמד בשל התנגדותם לבית חשמונאי וכן משום שלא היו בעלי שאיפות פוליטיות. אף אין לשכוח את נבואותיו המחניפות להורדוס של מנחם האיסי. לא ברור אם זכה מנחם למעמדו המכובד בגלל יחסו של הורדוס לכת האיסיים, או—כפי שמשמע מיוספוס—מפני כבודו של מנחם זכו האיסיים ליחס מיוחד. מעורבותם של יהודי הגולה בחיים הפוליטיים של תקופת בית חשמונאי היתה מועטת יחסית. לכן ניתן היה לצפות כי יתמכו במלך יהודי, אף כי ממוצא של גרים, שעסק בהגדלתם ובשיפוצם של העיר הקדושה ובית-מקדשה. נאמנותו הבלתי-מעוררת של הורדוס לרומי תאמה בוודאי את רגשותיהם של יהודים אלה, שהיו תלויים גם הם בחסדי השלטון—בדרך כלל שלטון רומי.

בהסתמך על מסגרת היסטורית זו ועל מקורותינו, נראה שגם לפרושים היתה אפשרות ליהנות ממעמד מיוחד תחת שלטונו של הורדוס. פוליון ושמיאס זכו בלא ספק לכבוד רב מן המלך, והפטור שניתן לפרושים משבועת-האמונים לו היה בלא ספק ויתור גדול מצדו. העובדה, שהפרושים היו

62 וראה קדמוניות, טו 1-10: 253-266. וראה גוטמן (לעיל, הערה 60), עמ' 135.

63 ראה דבריו של קלוזנר (לעיל, הערה 5), ד, 124.

64 מ' שטרן, 'מדיניותו של הורדוס והחברה היהודית בסוף ימי בית שני', חרביץ, לה (תשכ"ו), עמ' 235-253.

65 ראה החומר העשיר שאסף וניתח שליט (לעיל, הערה 27), עמ' 207 ואילך.

נכנסים ויוצאים בחצר המלוכה והשפעתם היתה חזקה על נשות-החצר, מעידה גם היא על מעמדם המועדף בממלכת הורדוס.

הופעתו של הלל בירושלים בימי הורדוס אין בה אפוא כדי להפתיע. הוא היה רצוי בחברה ההרודיאנית גם כיהודי בבלי וגם כפרושי. שלא כאגדה המאוחרת, לא הגיע הלל לירושלים כתלמיד אלא כבקי בהלכה של אסכולת בבלי, וזו הובאה על-ידו לירושלים.⁶⁶ כיהודי בבלי לא היו לו כל שאיפות פוליטיות, ולפיכך לא היה מסוכן לשלטון בית הורדוס. על יסוד העדויות שנשתמרו ניתן לומר, כי עיקר עניינו היה תחום המצוות המעשיות, ובמידה מצומצמת יותר נושאים חברתיים-כלכליים. אין ספק שמאותו זמן ואילך ניכרת שליטתו של הלל בחוגי הפרושים. רוב מסורות תז"ל על הפרושים עוסקות בהלל ובמקורביו: מנחם, שמאי, בית הלל ובית שמאי.⁶⁷ גם במסורות המאוחרות יותר משתקף מעמדו המרכזי של הלל. במאה השנייה כבר נעשות ההלכות של בית הלל להלכות הרשמיות, ואחד מבני-בניו נחשב למנהיג פוליטי של העם. על מקומו של הלל כמעצב דרכה של המסורת הפרושית מעידה פיסקה זו: 'כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבלל ויסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו ויסדוה'.⁶⁸ בין שנקבל את האמירה 'נשתכחה תורה' כלשונה ובין שלא נקבלה, ברור שמסורת זו מצביעה על מקומו המרכזי של הלל בחידושה ובריענונה של המסורת הפרושית של ימיו. שלשלת הקבלה הפרושית, שחלקה הראשון, המוקדש לזוגות מסתיים בהלל ובשמאי, נמשכת בבית הלל ובבית שמאי. שלשלת זו מעידה על השינויים המהפכניים שחלו בחוגי הפרושים באותו זמן ואשר נשארו בחוקפם עד סוף תקופת בית שני.⁶⁹

יש עניין לבדוק, אם שינוי הכיוון של הפרושים בימי הלל לא הושפיע גם בדרך נוספת על-ידי הסביבה ההרודיאנית. נטיותיו ההלניסטיות של הורדוס ידועות, ונראה שגם הפרושים הושפעו מעולם זה. ביקרמן מצביע על המקבילות הרבות שבין בתי-המדרש הפרושיים החדשים ובין אלה של העולם היווני-רומי: רשימות המורים שנתחברו בצורה דומה, מוסדות הנזכרים כאסכולה או כבית-ספר של פלוני או אלמוני, וההסתמכות על מורה ברי-סמכא להוכחת דיוקה של מסורת מסוימת. אכן, למדנות ולא אילן-יוחסין או מעמד כלכלי-חברתי היא שקבעה את המנהיגות של בתי-מדרש אלה; המורה לא קיבל שכר והיה מוקף תלמידים. בדומה לפילוסופים נהנו גם המורים הפרושיים מזכויות אחדות. הם ניכרו בבגדיהם, בדרך דיבורם ובדרך הילוכם.⁷⁰ נוסף על ענייני הלכה, התקיימו בבתי-המדרש דיונים בענייני מוסר, שניתן להשוותם לדיוני אסכולה פילוסופית, ואף המסקנות היו לעתים קרובות דומות.⁷¹ גם ה'מידות', שלפיהן דרשו הפרושים את התורה,

66 ירושלמי, פסחים פ"ו, ה"א, לג ע"א.

67 נויסנר (לעיל, הערה 58), ג, עמ' 303.

68 בבלי, סוכה כ ע"א.

69 חגיגה פ"ב, ה"ב-ה"ג.

70 ביקרמן (לעיל, הערה 8), עמ' 41-54. סמית (לעיל, הערה 3), עמ' 78-81.

71 'גולדין', משהו על בית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי, ספר היובל לכבוד צבי וולפסון, ירושלים תשכ"ה, עמ' סט-צב.

ובעיקר המידות המיוחסות להלל, דומות באופן מפליא למידות ולמונחים יווניים שהיו מקובלים ביותר באותה תקופה אצל הסטואים באלכסנדריה ובמרכזים הלניסטיים אחרים.⁷² ברור אפוא, שתפיסת-עולם בעלת אוריינטאציה דתית מובהקת כזו של הלל מצאה לה קרקע פורייה בחברה ההרודיאנית, ולא עוד אלא שה-Sitz im Leben הזה תרם באופן משמעותי להתפתחותה ולהתגבשותה של התפיסה הפרושית. אם ניתן לדבר על השפעות יווניות המשתקפות בדרך הדרש והפרשנות ובמוסדות הפרושיים, ברור שירושלים של הורדוס תרמה הרבה לעיצוב דרך זו. מעשיי של הלל דומים למעשיהם של רבים אחרים באותו זמן בעולם הרומי. הלל יסד אסכולה ולימד בה חכמה, אלא שהחכמה שהוא לימד היתה יהודית-פרושית. מעניין הדבר, שכך נראה גם הלל בעיני חז"ל בתקופות מאוחרות יותר. הללו תיארו אותו ואת מאורעות חייו באמצעות מוטיבים ספרותיים-הלניסטיים, הקשורים בחכמים מייסדי אסכולות.⁷³

סיכמו של דבר: הפרושים הקדומים כלל וכלל לא היו קבוצה מונוליתית. בכך צדק, בלא ספק, אלוך. אולם במקום לעסוק בפלגים של הקבוצה במישור הפוליטי, שקצתם התנגדו לממשלה וקצתם תמכו בה, העדפנו לנסות ולהראות כיצד התפתחו והשתנו הפרושים בשלהי תקופת הבית השני. תחילתם כמפלגה פוליטית-דתית, אולם כתוצאה משורה של מאורעות, שאחד החשובים בהם היה שינוי משמעותי באקלים הפוליטי של ארץ-ישראל וצמיחתה של מנהיגות חדשה, נעשו הפרושים בראש-זבראשונה כת דתית.⁷⁴ כדי להצליח בירושלים ההרודיאנית, היה צורך לסלק את היסוד הפוליטי. אין פירושו של דבר, שעניין בפוליטיקה או מעורבות בה לא היו קיימים אצלם כלל. הצבענו על השתתפותם של פרושים יחידים בחיים הפוליטיים של המדינה, ולפחות קבוצה 'דמוית-פרושים' אחת, היא כת הפילוסופיה הרביעית של יוספוס—הסיקריים, היתה בעלת אופי פוליטי מובהק. לבסוף אף ניסו להראות את ההשפעה הרבה שנודעה לרקע ההרודיאני על התפתחותה של היהדות הפרושית. האופי הקוסמופוליטי של ירושלים הפגיש את הפרושים עם דגמים יווניים-רומיים בתחומי החינוך, הפרשנות והמחשבה.

ראוי לציין שהגישה הלא-פוליטית, שאימצו הפרושים בתקופה שקדמה למרד נגד רומי, הביאה אולי בסופו של דבר להצלחתם. הפרושים, שהוכיחו את נאמנותם לשליטים ולא היו מעורבים או מזוהים עם המוסדות הפוליטיים של ירושלים, הצליחו להתגבר על האסון של שנת 70 יותר מן הקבוצות האחרות, כגון הצדוקים, הקנאים, הסיקריים או האיסיים. החלטתו של רבן יוחנן בן זכאי לעבור את הקווים למחנה הרומאים בשיאו של המצור, אפשר שנקבעה בחלקה מן האוריינטאציה הפוליטית

72 D. Daube, 'Rabbinic Methods of Interpretation and Hellenistic Rhetoric', *HUCA*, XXII (1949), pp. 239–264; ש' ליברמן, 'יוונית ויוונית בארץ-ישראל, ירושלים תשכ"ג', עמ' 272–283.

73 H. Fischel, 'Story and History: Observations on Greco-Roman Rhetoric and Pharisaism', ראה: *American Oriental Society-Middle West Branch Semi-Centennial Volume*, ed. D. Sinor, Bloomington 1969, pp. 59–88

74 בזה טעה הנגל בקביעתו, שרק עם ישו נותק הקשר ההדוק בין דת לפוליטיקה. שלדבריו איפיון את היהדות כולה בסוף תקופת בית שני. ראה: הנגל (לעיל, הערה 6), עמ' 2. גם כאן ניתן לראות את השפעת הסביבה היהודית על מהלכם של הנוצרים הראשונים.

שהיתה מקובלת על הפרושים זה יותר ממאה שנה. גם מעורבותו של רבן שמעון בן גמליאל במרד היתה שולית, באופן שאיפשרה לבנו, רבן גמליאל, ליטול לידי כעשר שנים לאחר החורבן את הנהלתה של ישיבת יבנה, ואף לזכות למעשה בהכרה מצד הרומאים. ההטעמה שהטעימו החוגים הפרושיים את ענייני הדת ויישומם מחוץ למקדש איפשר להם גמישות מירבית במצב החדש שנוצר כתוצאה מן החורבן, והכשרתם בפירוש ההלכה, בלימוד התורה וביישומה בחיים, סייעה להם בתקופת המשבר שלאחר החורבן. הסתגלותם הפוליטית והיחס של פיוס והשלמה עם השלטון (אם של הורדוס ואם של הרומאים), תכונות שנעשו קווי-אופי של הפרושים, הפכו להיות, בסופו של דבר, הגישה היהודית הנורמטיבית באלפיים השנים הבאות. לבד, אולי, ממרד בר-כוכבא, היתה זו האוריינטציה הפוליטית של המנהיגות הישראלית עד המאה הי"ט. מכאן ואילך התמוטטה אוריינטציה זו כתוצאה מן המאבק לאמנציפציה ומעלייתה של הציונות המדינית.

